

ВАЛЬТЕР
СКОТТ

КАРЛ
СМІЛИВИЙ,
або АННА ГЕЄРШТЕЙН,
ДІВА ІМЛИ

Роман

*Скорочений переклад з англійської
Наталії ТКАЧЕНКО-ХОДКЕВИЧ*

Київ
"ЗНАННЯ"

Майже чотири століття минули з того часу, як у Європі відбулися події, про які розповідатиметься в цій книзі. Довго-довго славетна бібліотека Сен-Галенського монастиря зберігала літописи, де вони були описані. Літописи ті якнайкраще могли б довести, що то справді бувальщина. Та ба! — Їх немає тепер, вони знищені, як і інші заховані там літературні скарби, під час Французької революції, коли монастир було розграбовано.

Усе це сталося, як каже нам історія, десь усередині п'ятнадцятого століття — величної доби. Лицарство буяло тоді в усій пишноті останнім блиском своєї слави, що незабаром геть розвіялася. Десь розквітали вільні міста, десь зростало могутнє самодержавство, й існуванню тих оборонців пригнобленого, знедоленого люду надходив край.

Коли скрізь на заході почало ширитися світло культури — Франція, Бургундія, Італія та особливо Австрія вперше дізналися про життя народу, саме існування котрого вони ледве чи й уявляли досі. Щоправда, населення сусідніх зі Швейцарією країн чуло й раніш про вільнолюбних синів Гельвеції¹. Однак відомо їм було лиш те, що Альпи — країна навдивовижу дика й пустельна, із самотніми долинами між велетенських гірських пасом, що плекають мисливців та чабанів, які тяжкою працею здобувають щоденний кусень хліба, живуть, як первісні люди, здираються на страшні скелі та ганяють дрімучими лісами, полюючи на дичину, або пасуть отари скрізь, де тільки можуть знайти їм хоч яку злиденну пашу, навіть поблизу верхогір'я, вкритого вічними снігами.

---

¹ Гельвеція — давня назва Швейцарії. (Тут і далі — прим. ред.)

Але що могло важити за тих часів могутнім владарям сусідніх держав існування такого народу, ба й не народу навіть, — кількох якихось мізерних громад, жменьки злидарів, які в поті чола заробляють собі на прожиття?! Не важило воно нічого для них, не могло привабити, як не ваблять око голодні сарни на злиденній паші кам'янистих круч, коли поруч, де пишніють буйні пасовища, скубе соковиту траву хмара добре вгодованих отар.

І ось настали часи, коли горяни викликали загальний подив! Десять у середині чотирнадцятого століття вони прикували до себе увагу цілого Заходу. По всіх-усюдах лунали чутки: у шалених боях горяни долають німецьке лицарство, що вирушило втихомирити своїх васалів-бунтарів, а натомість зазнало кривавих поразок. А лицарів тих супроти ворога була сила-силенна! Уся перевага, здавалося б, на їхньому боці — військова дисципліна, найдосконаліша зброя! А втім?! Найбільше диво — кінноту, яка за тих часів становила найголовнішу силу феодалних армій, пододала піхота.

Вояків, укритих сталлю по самі вуха, побороти люди, які не носили жодних обладунків, сяк-так озброювалися тим, що трапиться до рук: списами, сокирами, киями, — й отак кидались у наступ. А над усе — хіба ж не таємні то чари? — лицарів та шляхтичів високого роду перебили звичайні горяни, чабани.

Та перемоги швейцарців раз у раз доводили: нові засади суспільного устрою, як і нова воєнна наука, постали в суворій країні Гельвеції.

І вирішальні перемоги зміцнили навіки незалежність швейцарських кантонів. Уперто, непохитно й виважено члени невеликого союзу чинили опір усім зусиллям могутньої тоді Австрії. Далеко в сусідніх країнах лунала слава звитяжців.

І дарма що по стількох боях вони й самі відчували свою силу та міць, проте аж до половини п'ятнадцятого століття швейцарці зберігали мудру розважливість і невибагливість та дотримувалися простого способу життя, як і в попередні віки.

Грізно лунають сурми — громадяни стають до бою. Мине битва — вони знову пасуть отари серед гір. І той, хто вів перед цілому військові, хто був за ватажка, також брав до рук чабанський костур. Ватажки сходили з п'єдесталу проводирів і, мов римські диктатори, додержували цілковитої рівності зі співгромадянами, покінчивши з командуванням, до якого їх підносив їхній хист та кликав голос батьківщини.

Тож ось які події сталися в лісах швейцарських кантонів восени 1474 року...

I

*Довкруг льодовиків тумани линуть
І піняться, немов шалене море,
Клубами сивими звисають наді мною...
Хитаюсь я... зімлію... якимсь млосоно
Стає мені...
Джордж Гордон Байрон "Манфред"*

Двоє мандрівників — один давно вже лишив позаду весну свого життя, другий десь років двадцяти двох або трьох — переночували в невеличкому містечку Люцерні. Цей головний центр люцернського краю розкинувся на мальовничих берегах озера чотирьох кантонів¹.

З одягу мандрівників та їхнього вигляду було зрозуміло, що то заможні купці. Обидва йшли пішки; тут бо серед гір так подорожувати найпевніше. Молодий провідник, селянин з італійських Альп, поспішав позаду, ведучи в'ючне лоша з речами подорожніх. Час від часу юнак сідав верхи, але здебільшого йшов, ведучи лоша за вуздечку.

Мандрівники були дуже миловидні, і скидалося на те, що вони родичі, схоже — батько з сином. Бо ж у маленькому заїзді, де вони перебули минулу ніч, усім упало в очі, як шанобливо, з якою повагою молодший ставився до старшого. А тутешні краєви, як і всі люди, розкидані по глухих закутках світу, були надзвичайно цікавими до всього нового, оскільки новини доходили до них украй рідко.

Вони також звернули увагу, що купці, посилаючись на те, що поспішають, не схотіли розв'язувати свої вантажі, відмовилися показати товар і просили пробачити їм, мовляв, не мають на продаж краму, гідного люцернських краєв. А над усе в маленькому містечкові допекли мандрівні крамарі жіноцтву. Ця частина населення пояснювала поведінку чужинців тим, що вони везуть надто коштовні речі, либонь, не мають надії знайти спроможних покупців серед швейцарських гір. Адже провідник прохопився: купці прийшли аж з Венеції, де закупили безліч цінних товарів. З Індії та Єгипту до цього славетного торговельного центру завозили всяку всячину, а звідти вже розповсюджували крам по всіх країнах Європи. А тут, як на те, швейцарки-дівчата лише нещодавно зробили відкриття, що коштовні тканини й дорогоцінне каміння так милують око! Байдуже, що зазіхати на це — мрія даремна! Їм хоч би глянути!

---

¹ *Озеро чотирьох кантонів* — Фірвальдштетське озеро, біля підніжжя Альп, судноплавне.

Чудова ж нагода. Але всі надії їхні зійшли нанівець. І дівчат позбавили змоги побавитися — вони з того страшенно журилися.

Зауважили люди і те, що зайшли купці, ввічливі досить і гречні, не виявляли, проте, жодних зусиль припасти до серця місцевим красуням. Яка разюча відмінність від мандрівних крамарів Ломбардії та Савойї! Ті інколи відвідували горян, а відколи зміцніла в перемогах країна трохи розжилася і виявила нові потреби, заходили до них дедалі частіше. Які вони були поштиві, які запобігливі — що ж? Такий їхній фак! А ці гості якось зовсім ніби не дбають про своє ремесло, їх ніяк не обходить зиск, який можна отримати у Швейцарії.

Цікавість розпалилась і з того, що мандрівники розмовляли мовою, яка, певна річ, не була ні французька, ні італійська, й аж ніяк не німецька. На думку одного старого лакея із заїзду — він колись доїжджав аж до Парижа: то була англійська.

Про цей народ тут у горах знали мало: то горді островитяни, що з давніх-давен воюють із Францією; їхнє численне військо колись вдерлося до лісових кантонів, і його розбили в Рюсвельській долині. Спогади про це ще не стерлися з пам'яті люцернських дідів. Вони чули цю бувальщину від своїх батьків.

А юнак-проводир, як незабаром усі довідалися, був родом із Гравсинського краю і слугував чужинцям за провідника, наскільки це дозволяли його знання гірської місцевості. Як сказав юнак, купці мали намір податися до Базеля, тільки манівцями й пустельними дорогами.

Цікавість усе зростала. Хто ж то такі? Який їхній крам?

Та жодної торбини так і не було розв'язано, і другого ж таки ранку купці покинули Люцерн. Вони воліли добиратися далекими й поганими дорогами через мирні швейцарські кантони, аніж потрапити до рук шалених грабіжників — представників німецького лицарства, котрі брали приклад з могутніх державців і вдавалися до свавілля, стягуючи примусову данину з кожного, хто тільки проїжджав їхніми володіннями, дарма що здебільшого ця територія бувала на милю завширшки, а часом іще менша...

Ось Люцерн лишився позаду.

Кілька годин мандрівники спокійно посувалися далі. Хоча стрімка дорога була важкою, чарівні краєвиди швейцарських Альп довкола вабили своєю красою — в Європі немає країни, кращої за Швейцарію.

Скелясті межигір'я, зелені полонини, широкі озера, грайливі потоки — усе ніби як і в інших горах... Але тут воно не так,

зовсім не так!.. Незрівнянна краса льодовиків, що наганяють страх! Немає у світі гір, кращих за швейцарські!

Проте за тих часів краса й велич природи не справляли враження на мандрівників та місцевих мешканців. Для тих, хто населяв цей край, наймальовничіші пейзажі були пов'язані з повсякчасною буденною працею... А мандрівник бачив, мабуть, більше небезпеку, а не красу в напрочуд дикій країні й клопотав собі голову тим, як живому й цілому дістатися на ночівлю до якогось притулку. Де вже там захоплюватися величними пишнотами, які розкинулися на шляху до його відпочинку.

Проте купців дуже вразило те, що постало перед їхніми очима. Дорога йшла берегом озера, часом долиною понад самим його краєм, а часом, здіймаючись увись, звивалася схилом гори над кручами, які прямовисно спускалися до води, мов мури палацу над ровом довкола нього. Іноді їм траплялися пологіші місцини, вкриті зеленню схили, усамітнені полонини, на яких випасали овець та вирощували хліб, бистрі струмки, що вилися й вигиналися серед маленьких сіл із вигадливими церквцями та дзвіницями й бігли далі між горбів, порослих виноградом, ласкаво дзюрчали собі й нарешті вливалися до озера.

— Цей струмок, Артуре, — озвався старший подорожній, — нагадує мені життя доброї та щасливої людини.

— А той потік, що шалено мчить із гори, позначаючи путь свій білою піною, — на що схожий він? — запитав Артур.

— На життя хороброго та нещасливого...

— Тоді для мене — потік! — вигукнув юнак. — Палкий біг, що жодна людська сила проти нього не стане! Промайне метеором, і край! Зате його чекає слава!

— Так завжди мислить юнацтво, — відказав батько. — І я добре знаю, що ці почуття пустили глибоке коріння у твоєму серці. Ніщо не може їх розвіяти, аж поки тобі не дасться в тямки жорстока рука лихої долі.

— Це коріння в моєму серці навек! — гукнув Артур. — Адже ж, здається мені, лиха доля вже торкнулася його.

— Ти говориш, мій сину, те, на чому ще зовсім не розумієшся. Знай, і половина життя мине, а людина ледве вміє розрізнити, де її справжнє щастя, а де лихо, женеться, мов за надзвичайною ласкою долі, за тим, що, власне, треба вважати виявом її гніву. Он глянь на ту гору: над похмурою вершиною вінець із хмар. Вони підіймаються і спускаються — сонце кидає на них свій промінь, але розігнати не може. Дитина сказала б: то слави вінець, а дорослий знає: наближається буря.

Артур глянув туди, куди очима вказував батько, на темну верховину найвищої гори.

— Невже туман над диким верхогір'ям така грізна ознака?

— А он поспитай Антонію, — відповів батько, — він розповість тобі легенду.

Артур звернувся до провідника, бажаючи дізнатися, яку назву має гора, найвища і найвеличніша серед височенного пасма люцернських околиць.

І швейцарець почав розповідати легенду. Тут начебто скінчив своє життя юдейський проконсул Понтій Пілат. Кілька літ він тинявся пустельними схилами цієї гори, від чого вона і дістала назву. Якось у розпачі він кинувся до страшного озера на її вершині: чи вода не схотіла прийняти його, чи що інше — тільки ж, кажуть, його тінь відвідувала потім це місце, де сталося самогубство. Про це Антонію не став розповідати, сказав тільки, що з тих пір частенько над чорними водами з'являється постать людини. І тоді щоразу стелеться туман, збирається над Пекельною горою — давня її назва, потім оповиває пільмою цілу верховину. І завжди це віщує бурю або ураган.

Антонію додав, що особливо дратує злого духа зухвалість тих чужинців, які вибираються на гору, щоб побачити місце, де вкоротив собі віку Понтій Пілат. Отож міська влада Люцерна суворо заборонила геть усім наближатися до Пілатової гори.

Антонію перехрестився, скінчивши свою розповідь, його слухачі перехрестилися й собі. Вони були занадто вірними католиками, щоб піддавати сумніву істинність цієї історії.

— То проклятий язичник погрожує нам! — сказав молодший купець, бо хмари тим часом усе скупчувалися над вершиною Пілатової гори. — Ми не боїмося тебе, грішнику.

Ураз їх охопив палкий подих дужого вітру. Він стогнав, наче лев, що ось-ось сконає, і, здавалося, приймав зухвалий виклик молодого англійця. Униз нерівними схилами крізь зубчасті розколини попливли тумани, мов потоки лави з бурхливого кратера. Скелі здіймали над туманами загострені вершини, роздираючи чорні хмари... А у далині різким контрастом до страшної загрозливої сцени променисто палало веселкою в сліпучому сяйві осіннього сонця пасмо Ригських гір¹.

Мандрівники завмерли, спостерігаючи за жахливою битвою світла і тьми. Провідник переконував їх своїм жаргоном з італійських та німецьких слів хутчій поспішати далі, бо село,

---

¹ *Ригські гори* — гірський масив у Альпах, оточений трьома озерами: Люцерн, Цуг та Лауерц.

куди він мав їх завести, було ще далеко. Коли темна сила вкриє долину пільмою, шлях стане страшним і небезпечним. Він може не знайти дороги.

Тоді мандрівники щільно застібнули коміри своїх плащів, рішуче насунули на очі шапки, добре стягнули застібками широкі пояси й, узявши по гірському костюру з залізною кінцівкою, бадьоро й сміливо подалися вперед.

Щокроку картина навколо змінювалася. Кожна гора, у міру того, як подорожні посувалися далі, набирала нових форм і нових обрисів.

Такі, на перший погляд, непохитні скелі, тепер здавалися все мінливішими, рухливішими, чимраз новішими й химернішими: це туман спричинився до такого дива.

Повагом сповзаючи, туман покривав горби та доли, оповиваючи їх своєю химерною мантиєю. Витка, мов покручена, вузенька стежина вела мандрівників над страшними проваллями, що вражали своєю дивною, дикою, барвистою природою. Зрештою вони зовсім втратили орієнтири.

— Я хотів би, — озвався з часом старший, — мати ту таємничу голку, що завжди вказує морякам, де північ. Вона веде їх у чистому морі, коли не видно ні берега, ні узгір'я, ні сонця, ні місяця, ні зірок. Коли небо й земля не хочуть відгукнутись, вона сама вказує путь.

— Навряд щоб ота голка нам прислужилась, — відказав юнак. — Хоча чарівне знаряддя й показує напрям на північний полюс, важко припустити, щоб тут воно мало свою силу. Велетенські гори стали б непохитною перешкодою між магнітною стрілкою й тим, що її притягує.

— Ех, — сказав на те батько, — виглядає так, наче наш провідник, що далі ми відходимо від його рідних місцин, стає все безтямніший. Чи й він незабаром буде зовсім ні до чого нам, як, на твою думку, та голка в цьому дикому краї? Можеш ти сказати мені, юначе, — звернувся він кепською італійською до Антоніо, — правильний наш шлях, а чи ми заблудили?

— Сподіваймось, доля веде нас правильним шляхом, — відказав провідник. Він був надто збентежений, щоб відповідати одверто.

— Ну, а напівсхована в тумані вода, що блищить у темряві на дні величезної чорної безодні. Це що? Частина Люцернського озера? Чи видершись на гору, ми дійшли вже нового?

Антоніо міг тільки сказати, що вони вже неподалік Люцернського озера. Він сподівався, що вода вдалечині — то його затока.